

SEMANTIC, AESTHETIC AND LUDIC-AGONAL ASPECTS IN THE NAMES OF THE FAIRY-TALES

Veronica Oneț

PhD Student, Technical University of Cluj-Napoca, Baia Mare Northern University Center

Abstract: This communication aims to investigate issues related to the construction of some Romanian fairy anthroponyms and decipher their meanings.

It mainly concerns the ludic dimension of some names in the approached literary texts. Starting from the premise that there is an identity between linguistics and aesthetics, we want to build a typology of proper names in the fairy tales we have investigated which will follow certain aesthetic concepts (ugly, beautiful, fabulous).

The approach is interdisciplinary and the methods used refer to semantic, semiotic, ethnolinguistic and, not least, aesthetic analysis.

The corpus is taken from Romanian fairy tales.

Keywords: literary onomastics, fairy tale, anthroponym, ludic sense, aesthetics.

Preliminarii

În lucrarea de față ne-am propus să abordăm anumite aspecte (semantice, estetice și ludice), referitoare la numele proprii din basmele românești. Numele propriu este considerat un semn lingvistic, care „nu este doar parte semnificantă, ci, totodată, și reflex conceptual (semnificat) al unui denotat, sau, altfel spus, prin intermediul acestuia, o realitate extralingvistică este înscrisă (prin desemnare), simultan în plan idiomatic (al limbilor istoric constituite) și în plan discursiv” (Felecan 2014: 18). Prin urmare, și numele proprii sunt învestite cu sens. Vom

demonstra că în textul literar, denotația nu este caracterizată prin *arbitraritate*¹, ci prin motivare. Totodată, vom arăta că există o similaritate între joc² și limbaj, (referitor la denotația din discursul fabulos) și că anumite mecanisme ludice ajută la construcția și decodarea numelor. Perspectiva de abordare este una lingvistică și culturală, transdisciplinară³.

Analiză semantică

Aspecte generale

Din punct de vedere semantic, ființele care populează basmele românești se încadrează în două mari grupe: *reale*, din acest segment fac parte împărații cu fiii și fiicele lor, slujitorii palatului, care de cele mai multe ori, nici măcar nu au un nume, și *imaginare*, dintre acestea numim: balauri, iele, strigoi, ursitoare, zâne, zgripsori, zmei etc.

În literatura de specialitate, folcloriștii propun mai multe tipologii ale personajelor, în funcție de acțiunile pe care acestea le întreprind. Gheorghe Vrabie (1975: 44–47) identifică următoarele tipare: *senex* – evocă regula pasivă, eroii apar doar în incipit și la finalul textului, fără să participe direct la evenimente (*Craiul, Împăratul Negru, Împăratul Roșu, Împăratul cu Stema Ruptă din Soare, Împăratul Verde*). Aici, denotația nu implică cu necesitate starea de bătrânețe, ci mai degrabă neputința, senilitatea. *Virilis*, o altă categorie de personaje din basm, reprezintă regula activă, eroul sau corespondentul feminin al acestuia, care luptă pe parcursul textului pentru un scop nobil (*Făt-Frumos, Făt-Frumos, Fiul Iepeii, Făt-Frumos cel Rătăcit, Roman Năzdrăvan / Ileana Simziana, Ileana cea Șireată*). Din rândul *actanților* fac parte *auxilia* (obiectele miraculoase), *confidenții*, *adjuvanții* și *opozanții*. O altă taxonomie a personajelor este elaborată de V. I. Propp (1970: 85), care identifică șapte tipuri de eroi: *ajutorul, donatorul, eroul, falsul erou, fata de împărat, răufăcătorul, trimițătorul*.

În funcție de aceste clasificări, personajele sunt numite, fie în conformitate cu tiparele denotației autentice și pot exista sau nu în realitate (*Alexandru, Căsândruța, Caterina, Danciu, Ileana, Mărie, Nastasia, Paraștiva*), fie după regulile lumii fabuloase, unde numele inventate creează o nouă limbă și un alt univers posibil (*Căpățână de Cal într-un Picior de*

¹ Conceptul lui Ferdinand de Saussure (1998: 85, 87), *arbitrarul semnului*, prin care susține că nu există nicio *legătură naturală* între un concept și o imagine acustică. Problema o dezbate și Mihaela Munteanu (2007: 18).

² Jocul în acest caz este văzut ca o activitate serioasă, „noțiunea de *joc* ca atare este de un ordin superior celei de *seriozitate*. Pentru că *seriozitatea* încearcă să excludă *jocul*, dar *jocul* poate foarte bine să includă în el *seriozitatea*” (Huizinga 2002: 95).

³ În acest sens vezi punctul de vedere al lui Basara Nicolescu.

Găină, Flămândul, Ghebosul, Prichindel, Tartacot, Barbă d-un cot). Astfel, este evidențiată una dintre trăsăturile definitorii ale limbajului, și anume, *dinamismul*. „Limbajul este o creație perpetuă, ceea ce este exprimat o dată prin cuvânt nu se repetă decât tocmai ca reproducere a ceea ce s-a produs deja; impresiile mereu noi dau loc la mutații continue de sunete și de semnificații, adică unor expresii mereu noi. A căuta limba model înseamnă deci a căuta imobilitatea mișcării” (Croce 1970: 218). Astfel, numele, indiferent că sunt termeni referențiali sau expresii nonreferențiale, sunt investite cu valori semnificative, pentru că „lumile posibile sunt *circumstanțe alternative contrafactice*, moduri diferite, dar posibile ale lumii” (Oltean 2009: 79).

În discursul literar, numele sunt, în general, transparente, sensul lor este ușor de decodat, în special, atunci când ele provin de la apelative (*Afin, Dafin, Iutele Pământului, Mezilă-Miez de Noapte, Miazănoapte, Zorilă-Zori de Ziuă*). Denominația în basm, pe lângă transparență, manifestă și motivare, deoarece numele sunt simboluri, iar legătura dintre simbolizant și simbolizat este una indestructibilă. Numirea în discursul fabulos „manifestă, simultan, tendință spre stereotipie și spre diversificare *expresivă*” (Felecan 2011: 251). Prin urmare, numele se clasifică în *principale*, cele întâlnite în mai multe basme și devin stereotipuri (*Făt-Frumos, Ileana Cosânzeana, Zmeul*) și *secundare*, întâlnite doar într-un basm (*Cășăndruța, Câine-Porc, Țăgura*).

La nivelul discursului fabulos, numirea nu se poate realiza oricând sau oricum, ci în concordanță cu preceptele lumii narate, într-un spațiu și într-un timp, unde realul și fabulosul fuzionează.

Indiferent de tipul numelor din textele beletristice, acestea trebuie privite ca nume literare, „irrespective of whether it (a) refers to people, places or material objects, (b) has been extracted from the real name inventory of a speech community or created by the writer, (c) denoted fictive characters locations or objects, or refers to an actually existing name bearer” (Nicolaisen 2011: 54).

Pornind de la tipologia personajelor, menționată mai sus, vom clasifica numele investigate de noi și le vom încadra în varii clase semantice.

Taxonomia numelor din basm

Onomasticonul lumii basmului este variat, numele pot fi incluse în diferite paliere semantice, în mod arbitrar (unele nume alese pot aparține mai multor clase semantice). Astfel, putem distinge:

- câmpul semantic al **alimentelor**: *Ambrozie*⁴ (BP2) (< gr. *ambrosios*, „nemuritor”, iar neologismul românesc „ambrozie” este hrana aromată a zeilor olimpieni, elixir al nemuririi și al tinereții), *Tăul cu Lapte Dulce* (BP17) („tăul”⁵ < magh. *tó* „lac”, v. Farcaș 2009: 142).
- câmpul semantic al **animalelor**: *Câne-Porc* (BP17), *Căpățână de Cal într-un Picior de Găină* (BC13), *Făt-Frumos, Fiul Iepei* (BC3), *Purcel-Voinicu* (BP14), *Stan Ghindă Barbaiop Călare pe o Jumătate de Iepure Șchiop* (BC13), *Țăgura*⁶ (BP20). Animalele prezente în basm sunt, în general, simboluri zoomorfe, cu rol de adjuvanți și cu funcții psihopompe și de inițiere. Cele mai multe nume din acest segment semantic au în componența lor regionalisme și cuvinte populare (*căpățână*) și exprimă, fie hidoșenie (*Căpățână de Cal într-un Picior de Găină*, *Stan Ghindă Barbaiop Călare pe o Jumătate de Iepure Șchiop*), fie originea miraculoasă a eroului (*Făt-Frumos, Fiul Iepei, Purcel-Voinicul*).
- câmpul semantic al **culorilor**: *Ghinariu Alb* (BP2) (*Ginariu* este un substantiv de origine incertă < *ghin* „sapă, cazma, daltă”), *Împăratul Negru* (BP17), *Împăratul Roșu* (BC10), *Împăratul Verde* (BP9), *Plăviță* (BC7) (< sârbul *plav* „de culoare alb-gălbuie”). Spectrul cromatic este diversificat în discursul fabulos, culorile nu sunt alese aleatoriu de scriitor vs. autorul anonim, ci cu un anumit scop. Numele cromatice, fie simbolizează puritatea, curățenia sufletească (alb), fie întunecimea și dizarmonia (negrul) și, astfel, acestea sunt prezentate antagonic. În timp ce verdele semnifică principiul vegetal, roșul reprezintă principiul mineral cu aspecte pırice.
- câmpul semantic al **fenomenelor meteorologice și cronologice**: *Crivățul* (BP3), *Împărăția Zorilor* (BC14), *Lia, Zâna Zorilor* (BC12), *Mezilă-Miez-de-Noapte* (BP9),

⁴Vezi *Lista basmelor analizate*, la sfârșit.

⁵Termenul *tău* are o largă răspândire în Transilvania, fiind menționat și în Maramureș în ALR II s.n., vol. III, h.830, pct. 362. Cf. Farcaș 2009, p. 142.

⁶Explicația numelui apare în text, *Țăgura* „îi on feli de fiară, care ie pătrunde acolo-n văzduh” (Bilțiu 2002: 375). Etimologia termenului este incertă și se presupune că ar proveni din germană. În MDA (2010: 1327), cuvântul figurează ca „breaslă de meșteșugari”.

Murgilă (BP1), *Vâlva* (BC14), *Vântoasele* (BC14), *Vântul de Primăvară* (BC8), *Zorilă* (BP1). Spre deosebire de alte limbi, în română numele de vânturi nu sunt considerate nume proprii. În basme, însă, ele fac excepție de la regulă. Termenul *zori* este legat de slavonul *zorī* „stea” și este un substantiv defectiv de singular. Numele din această categorie sunt derivate cu sufixul *-ilă* cu nuanță peiorativă (*Mezilă*, *Murgilă*, *Zorilă*). Tot prin derivare moțională este format numele *Vântoasă*, de la substantivul *vânt* și reprezintă o întruchipare atmosferică aflată sub comanda Sfintei Vineri cu rol de a o proteja. Numele este folosit la plural și este considerat în mitologie sinonim *iezelor* sau *rusalcelor* (întruchipări feminine, îmbrăcate în alb, care apar numai noaptea și fac rău, în special, bărbaților)⁷.

- câmpul semantic al **materialelor anorganice** vs. **organice** și **minerale**: *Cenușoasa* (BP4), *Cenușosul* (BP3), *Cenușotca-Potca* (BP5), *Îndreaptă-Lemne* (B23), *Omul cu Pietrele la Picioare* (BP20), *Palatul de Cleștar* (BC9), *Sparge-Pietre* (BP8). Numele *Cenușoasa* și *Cenușosul*⁸ sunt formate prin derivare moțională de la substantivul *cenușă*, moștenit din latinescul *cinusia* „substanță minerală, prăfoasă răcită, care rămâne după arderea unor corpuri organice”. *Cenușotca-Potca* este un nume compus, format tot de la substantivul „cenușă”, iar *potca* provine din sl. „scandal, supărare, necaz”. Mircea Farcaș (2008: 27) atestă termenul *potcă* în localitatea Mănăstirea din Maramureș cu sensul „ființă care provoacă răul”⁹ <v. sl. *potoka*.
- câmpul semantic al **obiectelor**: *Bărbăciucă-Măciucă* (BP13), *Dănilă Prepeleac* (BC2), *Ivan Turbincă* (BC6), *Împăratul cu Stema Ruptă din Soare* (BC9). „Măciuca” este un termen regional „bătă lungă și groasă, folosită în trecut ca armă de luptă” (MDA 2010: 1446), dar era utilizat, în special, ca poreclă privind viața ostășească (Constantinescu 1963: LII). *Dănilă* este un prenume hagiografic, provine din ebraicul *Daniel*, derivat cu sufixul popular cu tentă peiorativă *-ilă*, iar în limba de origine înseamnă „Dumnezeu m-a judecat” (Ioniță-Iancu 2012: 124). Termenul *prepeleac* semnifică regional „un par cu

⁷ Vezi în acest sens dicționarele de mitologie ale lui Kernbach (2004: 134) și Chevalier și Gheerbrant 1993: 272).

⁸ În text este prezentat motivul alegerii numelui, „era cam tinos și pă deasupra să mai juca și până cenușă” (Bilțiu 2002: 342).

⁹ În dicționarul lui Lazăr Șăineanu (1925 s.v.), termenul *potcă* are două sensuri: 1. „boală de deochi”; 2. „belea, bucluc”.

crăcane scurte, înfipt în pământ, în care se pun, la țară, oalele spălate ca să se scurgă sau de care se atârână diferite obiecte” (MDA 2010: 522). *Ivan* este varianta rusească pentru *Ioan* și derivă de la numele evreiesc *Johanan*, însemnând „Dumnezeu a avut milă” (Cosniceanu 2006: 72). Cuvântul „turbincă” provine din ucraineanul *torbynka*, însemnând un sac soldătesc utilizat pentru merinde (Ciorănescu 2002: 1120). Numele *Împăratului cu Stema Ruptă din Soare* este o locuțiune adjectivală, la gradul superlativ absolut, cu sensul „extrem de frumoasă” și poartă pecetea atributelor solare ale purtătorului.

- câmpul semantic al **părților copului omenesc**: *Buricu Lumii* (BP17), *Statu-Palmă-Barbă-Cot* (BC3), *Tartăcot cu Barba d-un Cot și cu Limba de Doi* (BC13). Numele compuse din această clasă semantică sunt eufemisme, care întruchipează principiul malefic. În mitologie, atât, *Statu-Palmă-Barbă-Cot*, cât și *Tartăcot* sunt reprezentați de un pitic rău, șef al demonilor și al duhurilor. În special, numele *Tartăcot* ar fi de origine bulgară și provine de la numele Tartarului, „loc așezat în fundul Infernului, în care se presupune că erau chinuiți cei care păcătuiau față de zei” (Ionescu 1978: 108).
- câmpul semantic al **regnului vegetal**: *Afin* (BC8), *Dafin* (BC8), *Făt-Frumos*, *Șteblă de Busuioc* (BP10), *Mazăre-Vasile* (BP13), *Măslină* (BP16), *Neghiniță* (BC6), *Ostrovul Florilor* (BC10), *Smochină* (BP16), *Voinicul din Tei* (BP23). Din această categorie semantică fac parte nume formate de la apelative, fie derivate (*Neghiniță*), fie compuse (*Făt-Frumos*, *Șteblă de Busuioc*, *Mazăre-Vasile*, *Ostrovul Florilor*). Termenul „șteblă” este de origine slavă și se folosește regional pentru „cosițele puse cunună pe cap” (MDA 2010: 984).
- câmpul semantic al **termenilor religioși**: *Aghiuță* (BC8), *Dumnezeu* (BC6), *Iadul* (BC6), *Maica Preceastă* (BP22), *Mărie* (BP10), *Raiul* (BC5), *Sfântul Petru* (BC5), *Talpa Iadului* (BC5). Numele *Aghiuță*, derivat cu sufixul diminutival *-uță*, este o expresie eufemistică pentru diavol, cu o nuanță comico. Termenul provine din ngr. *aghios*, „sfânt”. Dintr-o veche invocație păgână latină, adoptată de creștini, și anume, *Domine Deus*, derivă numele *Dumnezeu*. *Maica Preceastă* este o metaforă, prin care se sugerează neprihănirea și curățenia purtătoarei. Cuvântul *preceastă* este un calificativ slavon, care intră în componența unor nume proprii, cu sensul „fără vină, fără de păcat” (MDA 2010: 511).

Acest palier semantic este constituit din prenume hagiografice (*Maria, Petru*) și din toponime specifice spectrului religios (*Iadul, Raiul*). *Talpa Iadului* reprezintă expresia eufemistică pentru corespondentul feminin al diavolului și întruchipează o babă hârcă, temelia pe care se sprijină întreg Iadul. Uneori, numele este însoțit de augmentativul *-oi* (*Tălpoiul*).

- câmpul semantic al **stărilor fiziologice**: *Flămândul* (BP29), *Flămânzilă* (BC10), *Setosu* (BP21), *Setilă* (B10), *Moartea* sau *Vidma* (BP12). Numele *Flămândul* este din aceeași categorie cu *Flămânzilă*, primul termen este format prin substantivizare, cu ajutorul articolului hotărât, a adjectivului „flămând”, iar al doilea, prin derivare cu sufixul *-ilă*. Același lucru se poate afirma și despre *Setilă* și *Setosu*, ambele nume sunt derivate cu sufixele *-ilă* și *-os*. În text *Moartea* este numită *Vidma*, cuvânt care provine din limba rusă *vedima* sau din ucraineanul *ved'ma*, „arătare, vrăjitoare, femeie rea” (Ciorănescu 2002: 1183).
- câmpul semantic al **trăsăturilor omenești: fizice** – *Petrea Făt-Frumos* (BP9), *Mândra Mândrelor* (BP9), *Mustățio* (BP20), *Zâna Zorilor* (Bc14), *Prichindel* (BC1) și **morale** *Barbă-Cot-Împrelestiu* (BP18), *Catrin Blajin* (BP2), *Ghebosul* (BC4), *Ileana cea Șireată* (BC5), *Iutele Pământului* (BP9). Cuvântul „făt” provine din latinescul *fetus*, cu sensul de „fiu, fecior, flăcău” (Felecan 2004: 11-12), sens ieșit astăzi din uz; în basme numele său descrie un copil extraordinar de frumos, predestinat a deveni erou. Unii susțin că denumirea personajului ar deriva din numele lui *Phaeton*, fiul zeului Helios sau identificat cu Apollo¹⁰. *Mândra Mândrelor* este un nume cu formă de superlativ, sensul este „cea mai frumoasă dintre toate”. *Mustățio* este numele unui adjuvant al lui *Țugulea*, care se remarcă prin mustața lui magică (una albă și una neagră). Substantivul propriu, *Mustățio*, are formă de vocativ, dar cu terminație de feminin. Etimologia termenului *zână* a fost mult timp controversată. Mircea Eliade (1980: 79-80) consideră că, atât cultural, cât și etimologic, *zână* provine de la *Diana* romană. *Zori* este legat de slavonul *zorī*, care este pluralul lui *zorja*, tradus „stea” (MDA 2010: 1542). Numele *Prichindel* are o etimologie necunoscută și reprezintă un personaj din basme, mic de statură, de obicei vioi

¹⁰ „Adevăratul Făt-Frumos este feciorul de împărat desprins de orice gânduri materiale, posedat numai de instinctul de a-și găsi o mireasă și gata să facă mari fapte dezinteresate și umanitare, să readucă pe cer soarele și luna, să izbăvească oamenii de teroarea unui balaur hydric, dându-le apa potabilă necesară, să aducă foc, să extermină pe zmei” (Călinescu 2006: 169).

și poznaș. *Barbă-Cot-Împrelestitu* este un nume care are în componența sa un regionalism maramureșean, *împrelestit*, care are sensul „afurisit, blestemat”¹¹. *Catrin* este o formație regresivă de la *Catrinu*, un hipocoristic derivat de la numele *Ecaterina*, căruia îi este adăugat adjectivul *blajin*. *Ghebosul* este o poreclă, denumirea provine din latină, *glibba* (o formă neatestată). Termenul *ghebos* este format prin derivare cu sufixul -os de la *gheb* („ridicătură” – referitor la teren, și este sinonim cu „cocoașă”) (MDA 2010: 988). *Ileana* este un hipocoristic de la numele grecesc *Elena*, corespondentul feminin al lui *Făt-Frumos*, învestită cu atribute selenare. Numele compus *Iutele Pământului* este un apelativ format dintr-un adjectiv substantivizat și un substantiv în genitiv și exprimă puterea miraculoasă a eroului, de abolire a timpului.

- câmpul semantic al **zilelor săptămânii**: *Sfânta Duminică* (BC10), *Sfânta Joi* (BC13), *Sfânta Miercuri* (BC13), *Sfânta Sâmbătă* (BP4), *Sfânta Vineri* (BC13). Zilele săptămânii sunt antropomorfizate, numele lor sunt preluate din limba latină. Astfel, *Sfânta Duminică* sanctifică cea mai importantă zi din săptămână, duminica, ziua închinată lui Dumnezeu (*Dies Dominus* adică „Ziua Domnului”). Numele *Sfintei Joi* are ca etimologie denumirea zeului roman, *Jupiter*, zeul suprem al civilizației romane. În mitologie, el este recunoscut sub douăsprezece titulaturi, printre care se numără și *Fulgurator*, respectiv *Tonans*, adică stăpân al fulgerelor și al tunetului (Drâmba 1985: 749). *Sfânta Joi* preia aceste prerogative aflate sub semnul focului ceresc de la zeul roman. Denumirea *Sfânta Miercuri* provine de la zeul roman *Mercur*, zeul mesager, respectiv zeul comerțului. Numele *Sfintei Vineri* este legat de expresia latinească *Veneris dies*, adică ziua zeiței *Venera* / *Venus*, de la aceasta din urmă, zeița preia atributele frumuseții și ale dragostei. Întâlnit mai rar în basme, numele *Sfintei Sâmbete* este preluat din latinescul *sabatus*.

În basmele investigate de noi, am identificat un nume legat de funcții administrative (*Birău Ion* (BP14) < magh. *biró*, „primar în mediul rural”¹²), unele nume care nu au putut fi încadrate în clasele semantice prezentate mai sus (*Bulbuc* (BP13), *Nimica d-acasă* (BP8)¹³). Un

¹¹ Dorin Ștef (2011: 91) explică termenul *împrelestit* (afurisit, blestemat) și oferă un exemplu: „Ești o rujă scuturată, / Din vița cea blestemată, / Ești o rujă domolită, / Din vița cea-mprelestită”.

¹² Termenul este încă în uz în mediul rural, fiind remarcat de Ioan-Mircea Farcaș (2009: 137).

¹³ „El când plecase, nevasta lui rămăsese-nsărcinată și făcuse un băiat și-i pusese numele Nimica d-acasă” (Șerb 1982: 47).

nume cu etimologie necunoscută este *Țugulea* (BP21), se presupune că ar fi derivat de la *țugu*, o formă de alint asemănătoare cu *gugu* (*gugulea*), folosită în combinație cu alte cuvinte (MDA 2010: 1351).

Tatiana Petrache (2000: 9-10) opinează că „numele afective au apărut ca simple supranume și reflectă experiența cotidiană în contactul cu familia, cu ceilalți oameni și cu mediul înconjurător”.

Analiză onomastică

Sistemul de denotație personală, întâlnit în basmele studiate de noi, se deosebește de cel oficial actual, dar are o serie de elemente asemănătoare cu sistemul popular vechi, din faza sa de început, când numele de familie nu se evidențiasse ca un element important în identificarea și individualizarea membrilor unei comunități, aceste procese realizându-se, aproape în exclusivitate, prin intermediul supranumelor sau/și al poreclelor. Astfel, întâlnim în textele fabuloase investigate următoarele categorii onomastice:

- **antroponime:** *Afin, Căsăndruța, Chira Chiralina, Danciu, Dănilă Prepeleac, Ileana Simziana, Ivan Turbincă, Lia, Zâna Zorilor, Paraștiva, Roman Năzdrăvan, Stan Pățitul;*
- **toponime:** *Buricu Lumii (BP23), Codrul Verde (BP7), Cuibul Zorilor (BP10), Iadul (BC3), Împărăția Doamnei Chiralina (BC8), Hârzobu Pământului (BP8), Împărăția Zorilor (BC14), Ostrovul Florilor (BC10), Palatul de Cleștar (BC9), Raiul (BC5), Smârcurile Mărilor (BP12), Tărâmul Celălalt (BP1), Tăul cu Lapte Dulce (BP17)*
- **zoonime:** *Galben de Soare (BP11), Murgul (BC14), Plăviță (BP23).*

Pe lângă aceste clase onomastice, am întâlnit și un **hidronim**, *Apa Iordanului* (BP20), termen cu conotații religioase (botezul lui Iisus).

Din perspectiva formării cuvintelor, antroponimele, toponimele, zoonimele prezente în discursul fabulos, pot fi împărțite în două mari categorii: simple și compuse. Antroponimele simple sau monomembre, având, așadar, în componența lor un singur cuvânt. Acestea pot fi primare sau nederivate și secundare sau derivate. Antroponimele primare, fie sunt preluate din onomasticonul românesc (*Ana, Dafin, Ileana, Lia, Mărie, Petru*), fie provin din lexicul comun (*Craiul, Mustățio, Vâlva, Vântoasele, Zmeul*) sau își trag originea din mitologia laică (*Mama Pădurii, Omu Pădurii*) sau religioasă (*Dumnezeu, Moartea, Talpa Iadului*). Numărul antroponimelor derivate este mai mare decât al celor primare, acest lucru explicându-se și prin

capacitatea sufixelor de a sugera diferite nuanțe de ordin semantic (de alintare, de ironie etc.), fapt ce facilitează încadrarea personajului, implicit, și datorită numelui, într-o anumită matrice caracterială. Unele antroponime derivă de la substantive comune cu ajutorul unor sufixe augmentative și au o formă identică cu a poreclelor (*Fămânzilă, Mezilă, Murgilă, Sărăcilă, Setilă, Zorilă*), altele sunt formate de la apelative prin atașarea unor sufixe diminutive, apropiindu-se, astfel, de statutul supranumelor (*Aghiuță, Neghiniță, Plăvița*). S-au întâlnit în basmele analizate, derivate obținute prin intermediul sufixelor de agent (*Săgetătorul, Vrăjitorul*) sau chiar moționale (*Cenușoasa, Zgripsoroaica*). Alte sufixe fac referire la însușiri sau calități (*Cenușosul, Ghebosul, Setosul, Vântoasele*).

Cele mai multe nume proprii din textul fabulos sunt compuse (mai mult de jumătate) și sunt formate prin varii procedee, fie prin parataxă sau juxtapunere, fie prin hipotaxă sau prin determinare. Multe formații, *antroponime frazeologice*¹⁴ sunt structurate pe baza unor relații de dependență atributivă (*Căpățână de Cal într-un Picior de Găină, Făt-Frumos, Șteblă de Busuioc, Născut la Miezu Noptii, Împăratul cu Stema Ruptă din Soare, Omul cu Pietrele la Picioare, Stan Ghindă Barbaiop Călare pe o Jumătate de Iepure Șchiop*). În aceste nume compuse, fie sudate (*Dumnezeu, Miazănoapte, Tartăcot*), fie nesudate (cele prezentate mai sus), un constituent îndeplinește rolul de centru în plan formal și semantic, dând acestei formații integrale rolul de substantiv. Aceste structuri intens descriptive implică în procesul de denominare elemente care caracterizează ființa respectivă din diverse unghiuri și sunt rezultatul imaginației prolifică a autorului anonim, având o mare putere de sugestie. Iorgu Iordan (1983: 10) susține că numele, în care al doilea element are forma genitivului, sunt de influență daco-gețică (*Iutele Pământului, Mama Ciumei, Mândra Mândrelor, Omul Pădurii, Zâna Zorilor*). Aceste antroponime au în structura lor „o componentă generică, și alta specifică” (Felecan 2011: 64). Astfel, *Făt-Frumos* reprezintă partea generică, acesta fiind întâlnit în majoritatea basmelor, iar componenta specifică reflectă anumite calități ale personajului, prezente în nume (*Făt-Frumos din Lacrimă, Făt-Frumos, Fiul Iepeii, Făt-Frumos cel Rătăcit, Făt-Frumos, Șteblă de Busuioc* etc.) cu rol individualizator.

Antroponimele compuse au, de regulă, în structura lor două elemente. Primul termen este, de obicei, generic, și precizează statutul personajului, funcția sau starea socială a acestuia: *baba*,

¹⁴Termenul îi aparține lui Christian Ionescu (1993: 11) și se referă la acele antroponime care au o structură complexă.

făt, împărat, moș, omul, sfânta, sfântul. În alte situații, pe prima poziție a structurii denominative apare un nume propriu: *Chira, Dănilă, Ileana, Ivan, Roman, Stan*.

Toponimele sunt mai puține la număr în textele propuse de noi. Ele vizează spații miraculoase, unde muritorul de rând ajunge doar în situații speciale (*Iadul, Raiul, Tărâmul Celălalt*), domenii stăpânite de împărați (*Împărăția Doamnei Chira Chiralina, Împărăția Zorilor*), ținuturi greu sau chiar imposibil de localizat, despre care au știre doar inițiații și în care se găsesc obiecte cu puteri neobișnuite, locuiesc ființe ciudate, sunt ascunse fete de împărat răpite de zmei etc. (*Codrul Verde, Ostrovul Florilor, Palatul de Cleștar, Smârcurile Mărilor, Tăul cu Lapte Dulce*).

Astfel, numele din basme sunt „combinații variate între: nume religioase, biblice ori calendaristice și laice; forme populare și savante; nume autohtone și străine împrumutate, adaptate [...] la sistemul românesc; nume de botez și hipocoristice; forme culte, impuse de biserică și forme populare, transmise prin tradiție” (Felecan 2009: 95).

Aspecte ludice în numirea din basme

Lingviști și teoreticieni ai limbajului opinează că există o similaritate între joc și limbaj, cel din urmă preluând trăsăturile celui dintâi. Așadar, principalele caracteristici ale jocului (*timpul, spațiul, tensiunea, iterativitatea, profunda creativitate, normativitatea* etc.)¹⁵sunt transferate în sfera limbajului uman, și implicit, în numirea din basme. Astfel, timpul și spațiul devin *sincronie* și *diacronie* în limbaj coșerian (Coșeriu 2000: 1-16) la nivelul limbii vs. vorbirii. Cei doi termeni (*sincronie* și *diacronie*) trebuie priviți din perspectiva complementarității, deoarece „trebuie să concepem sistemul limbii ca sistem dinamic, și să înțelegem că limba se formează, «se constituie diacronic și funcționează sincron», în fiecare moment, și că aceste două momente în vorbire sunt numai unul, un singur moment” (Coșeriu 1996: 30). *Iterativitatea* la nivelul limbajului este creativă, aceasta se constituie ca o formă de perpetuare, de combinare și de reconstrucție a cuvintelor, observabilă, în special la numele frazeologice din basm. „Orice act de creație este o alternare de alegeri și combinări. După ce am ales anumite obiecte, ca un punct de plecare, studiem diferite combinări ale lor, care conduc la alegerea unor noi obiecte. Jocurile de cuvinte nu fac decât să prefigureze acest proces” (Solomon 22). *Normativitatea* are rolul de a

¹⁵Vezi în acest sens Olariu (2007: 116-117).

potența posibilitatea limbajului de a se reface perpetuu, deoarece aceasta „trebuie privită doar ca expresie a unei stări de fapt valabilă momentan, care își presupune ca inerente propria *depășire* [...] și în același timp, *reformulare* a setului de reguli constitutive” (Olariu 2007: 117). Astfel, setul de reguli impuse, adică norma, devine dinamic, atât la nivelul istoricității limbii, cât și la nivel individual¹⁶. Prin urmare, universul ludic al basmului cuprinde o largă gamă de categorii și tipuri de semne, din care fac parte și numele personajelor. Acestea din urmă devin componente ale unui ritual lingvistic, în cadrul căruia eroul își joacă în fiecare moment propria imagine, își dispută neconștient propria poziție pe care o deține la nivelul contextului. Numele în basm se comportă asemenea unor *ludeme*¹⁷ și sunt considerate semne culturale, care înglobează în structura lor, atât o formă materială (*semnificant*), cât și un sens (*semnificat*).

După forma lor materială, *numele-ludem* pot fi clasificate astfel:

- *nume-ludem obiectuale* – sunt acele nume care au în componența lor un obiect cu rol apotropaic și/sau de inițiere (*Bărbăciucă-Măciucă, Dănilă Prepeleac, Omul cu Pietrele la Picioare*);
- *nume-ludem organic-kinestezice* – sunt acele denumiri care conțin în structura lor organe omenești, semne ale antropomorfizării lor (*Barbă-Cot-Împrelestitu, Statu-Palmă-Barbă-Cot, Tărtăcot cu Barba d-un Cot și cu Limba de Doi*);
- *nume-ludem animaliere* – sunt acele denumiri care au în structura lor un animal (*Căpățână de Cal într-un Picioar de Găină, Stan Ghindă Barbaioar Călare pe o Jumătate de Iepure Șchiop*). Aceste substantive proprii sunt considerate nume-totem, deoarece animalele au diverse funcții, fie sunt psihopompi, fie au rol de a-l iniția pe erou.

Ca sursă pentru jocul de cuvinte, în construcția numelor din basme sunt utilizați diverși tropi: **eufemismul** (*Aghiută*), **metafora** (*Maica Preceasta, Zâna Zorilor*) **parigmenonul** (*Mezică-Miez-de-Noapte, Zorilă-Zori-de-Ziuă*), **poliptotonul** (*Mândra Mândrelor, Zâna Zânelor*). Rolul acestor construcții este de a evidenția funcția metaforică a limbajului și, totodată, funcția expresivă a numelor din textul literar.

¹⁶Coșeriu (2000: 31) propune modelul trihotomic al nivelelor limbajului – *nivelul universal, istoric și individual*.

¹⁷*Ludemele* sunt „semne minimale, necompozabile, având o anumită funcție în desfășurarea jocului, capabile să degaje un anumit sens” (Evseev 1994: 2).

Aspecte estetice în numele din basme

Pornind de la premisa, enunțată încă din Antichitate de Socrate și de alți înțelepți, că urâtul și frumosul sunt concepte complementare, susținem că numele din basme sunt catalogate ca nume „bune” și nume „rele”¹⁸, în funcție de acțiunile pe care le săvârșesc actanții. În artă, și, implicit, în literatură, principiul malefic, exprimat prin urâciune, este un fapt necesar, o formă de transfigurare a realității, dar și o formă de prag-limită pentru a ajunge la victorie. Astfel, eticul și esteticul se îmbină armonios la nivelul construcției numelor din textul fabulos. Numele „bune” sunt considerate acelea care întruchiează personaje cu o conduită impecabilă (*Făt-Frumos* – este identic cu: *Aleodor*, *Dafin*, *Danciu*, *Petru*, *Roman*, *Țugulea*), iar numele „rele” ascund opozanți șireți, care urmăresc destabilizarea armoniei universale (*Aghiuță*, *Mamon*, *Scaraoschi*, *Talpa Iadului*, *Zmeul*, *Mama Zmeului*). Immanuel Kant (1981: 105) face distincție între sublim și frumos, susținând că sublimul impresionează, pe când frumosul, încântă. Astfel, bărbatul aparține sferei sublimului, datorită inteligenței profunde, a virtuților nobile, iar femeia se încadrează în categoria frumosului, datorită aspectului ei exterior. Prin urmare, *Făt-Frumos* este un nume inclus în sfera semantică a sublimului, iar *Ileana Cosânzeana*, aparține clasei semantice a frumosului.

Concluzii

În comunicarea de față am analizat numele din basme, urmărind aspecte semantice, ludice și estetice. Analiza semantică a evidențiat că numele aparțin diverselor câmpuri lexicale (ale animalelor, ale culorilor, ale termenilor religioși, ale regnului vegetal etc.) datorită, atât formei (*semnificantului*), cât și sensului (*semnificatului*). Aspectul ludic al denotației a fost remarcat, în special, prin mecanismele de construcție ale numelor cu ajutorul anumitor tropi (eufemism, parigmenon, poliptoton) și, în funcție de acestea, *numele-ludem* sunt incluse în varii tipologii (*nume-ludem obiectuale*, *nume-ludem organic-kinestezice*, *nume-ludem animaliere*). Perspectiva estetică abordată ne-a permis să clasificăm numele în *bune* și *rele* și să le inserăm în categoria sublimului vs. frumosului.

Numele proprii din basme, indiferent că sunt antroponime, zoonime, toponime, îndeplinesc diverse funcții, pe lângă cea de identificare, individualizare, orientare, ele au rolul de

¹⁸Denumirile îi aparțin lui Fornalczyk (2010: 61): *good names* vs. *bad names*.

a accentua atmosfera de suspans, de fabulos. Acestea sunt investite cu o încărcătură expresiv-afectivă puternică și demonstrează capacitatea limbii române de a recurge la numeroase mijloace și precedee pentru a le evidenția.

Lista basmelor analizate

- „Balaurul cu șapte capete”, în Ispirescu (ed.) 2004: 97=BP1;
„Basmul cu Ambrozie, fecior de împărat”, în Șerb (ed.) 1982: 146=BP2;
„Calul dracului”, în Cubleşan (ed.) 2002: 171=BC1;
„Cenușosul și merele de aur”, în Bilțiu (ed.) 2002: 341=BP3;
„Cenușoasa, fata cu mama vitregă”, în Bilțiu (ed.) 2008: 143=BP4;
„Cenușotca-Potca”, în Șerb (ed.) 1982: 114=BP5;
„Cu Petrea Făt-Frumos”, în Șerb (ed.) 1982: 12=BP6;
„Dănilă Prepeleac”, în Creangă 2002: 103=BC2;
„Fata blestemată”, în Bilțiu (ed.) 2008: 53=BP7;
„Făt-Frumos cel rătăcit”, în Ispirescu (ed.) 2004: 106=BP8;
„Făt-Frumos, fiul iepei”, în Creangă 1990=BC3;
„Făt-Frumos cu părul de aur”, în Șerb (ed.) 1982: 30=BP9;
„Făt-Frumos, șteblă de busuioc, născut la miezul nopții”, în Șerb (ed.) 1982: 12=BP10;
„Florița din codru”, în Slavici 2010: 57, vol. VIII=BC4;
„Ileana Cosânzeana, din cosiță floarea-i cântă, nouă împărății ascultă”, în Șerb 1982: 159=BP11;
„Ileana cea șireată”, în Slavici 2010: 71=BC5;
„Ileana Simziana”, în Ispirescu (ed.) 2004: 246=BP12;
„Ivan Turbincă”, în Creangă 2002: 213=BC6;
„Mazăre-Vasalie”, în Bilțiu (ed.) 2002: 312=BP13;
„Neghiniță”, în Delavrancea 1989: 42=BC7;
„Norocul dracului”, în Delavrancea 1989: 48=BC8;
„Omul de piatră”, în Cubleşan (ed.) 2002: 109=BC9;
„Palatul de cleștar”, în Delavrancea 1989: 33=BC10;
„Povestea lui Harap Alb”, în Cubleşan (ed.) 2002: 59=BC11;
„Purcel-Voinicul”, în Bilțiu (ed.) 2008: 129=BP14;
„Povestea lupului năzdrăvan și a Ilenei Cosânzene”, în Șerb (ed.) 1982: 93=BP15;

„Povestea omului cu o sută și unu de feciori”, în Bilțiu (ed.) 2008: 72=BP16;
„Puterile împăratului”, în Bilțiu (ed.) 1994: 40=BP17;
„Rodul tainic”, în Slavici 2010: 64=BC12;
„Roman Năzdrăvan”, în Filimon 1970: 27=BC13;
„Puterile lui Barbă-Cot-Împrelestritu” în Bilțiu (ed.) 2008: 66=BP18;
„Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte”, în Cubleşan (ed.) 2002: 26=BP19;
„Țăgura”, în Bilțiu (ed.) 2002: 375=BP20;
„Țugulea, fiul unchiașuluiși al mătușei”, în Ispirescu (ed.) 2004: 97=BP21;
„Vitejia feciorului de purcar”, în Șerb (ed.) 1982: 75=BP22;
„Voinicul din tei”, în Bilțiu (ed.) 2008: 58=BP23;
„Zâna Zorilor”, în Cubleşan (ed.) 2002: 109=BC14.

unde:

BC = basm cult;

1 = basmul la care se face referință;

BP = basm popular;

1 = basmul la care se face referință.

Surse

Bilțiu, Pamfil (ed.), 1994, *Făt-Frumos cel înțelept. O sută de basme, povești, legende, snoave și povestiri din județul Maramureș*, Baia Mare: Ed. Gutinul.

Bilțiu, P. și M. Bilțiu (ed.), 2008, *Folclor din Țara Maramureșului. Basme, povești, legende, snoave și povestiri*, vol. III, Baia Mare: Ed. Eurotip.

Creangă, I., 2002, *Amintiri din copilărie. Povești. Povestiri*, București: Ed. Vizual.

Creangă, I., 1990, *Făt-Frumos, fiul iepei*, Craiova: Ed. Literatorul.

Cubleșan, C. (ed.), 2002, *Antologia basmului cult românesc*, Cluj-Napoca: Ed. Dacia.

Delavrancea, B. Șt., 1989, *DL. Vucea*, București: Ed. Ion Creangă.

Filimon, Nicolae, 1970, *Basme și nuvele*, București: Ed. Ion Creangă.

Ispirescu, Petre (ed.), 2004, *Cele mai frumoase basme*, București: Ed. Cartea pentru toți,

Lider.

Slavici, Ioan, 2010, *Basmele românilor*, București: Jurnalul național.

Șerb, I. (ed.), 1982, *Poveștile lui Făt-Frumos. Basme fantastice*, București: Ed. Minerva.

Bbliografie

Călinescu, G., 2006, *Estetica basmului*, Bistrița: Editura Pergamon.

Chevalier, J., Alain Gheerbrant, 1993, *Dicționar de simboluri*, București: Editura Artemis.

Ciorănescu, A., 2002, *Dicționarul Etimologic al Limbii Române*, București: Editura Saeculum.

Constantinescu, N.A., 1963, *Dicționar Onomastic Românesc*, București: Editura Academiei.

Cosniceanu, M., 2006, *Dicționar de prenume*, Chișinău: Editura Știința.

Coșeriu, E., 1996, *Lingvistica integrală*, interviu realizat de Nicolae Saramandu, București: Editura Fundației Culturale Române.

Coșeriu, E., 2000, *Lecții de lingvistică generală*, traducere de Eugenia Bojoga, cuvânt înainte de Mircea Borcilă, Chișinău: Editura Arc.

Croce, B., 1970, *Estetica privită ca știință a expresiei și lingvistică generală*, traducere Dumitru Trancă, studiu introductiv Nina Facon, București: Editura Univers.

Evseev, I., 1994, *Jocurile tradiționale de copii.(Rădăcini mitico-rituale)*, Timișoara: Editura Excelsior.

Farcaș, Ioan-Mircea, 2008, *Termeni de origine veche slavă în subdialectul maramureșean*, în „Buletin Științific”, fasc. Filologie, seria A, vol. XVII, Baia Mare, 2008, p. 23-30.

Farcaș, Ioan-Mircea, 2009, *Lexicul subdialectului maramureșean*, Cluj-Napoca: Editura Dacia.

Felecan, D., 2011, *Observații referitoare la configurația semiotică a unor nume de firme (NF) din spațiul public românesc actual*, în Zafiu, Rodica, Camelia Ușurelu, Helga Bogdan Oprea (eds.), în *Limba română: ipostaze ale variației lingvistice*. Actele celui de-al 10-lea Colocviu al Catedrei de limba română (București, 3-4 decembrie 2010), București:Editura Universitară din București, p. 63-75.

Felecan, D., 2014, *Pragmatica numelui și a numirii neconvenționale: de la paradigme teoretice la practici discursive*, Cluj-Napoca: Editura Mega, Argonaut.

Felecan, N., 2004, *Vocabularul limbii române*, Cluj-Napoca: Editura Mega, Presa Universitară Clujeană.

Felecan, O., 2009, *Limba română în context european*, Cluj-Napoca: Editura Mega.

Felecan, O., 2011, *Tipologia numelor de firme din spațiul public românesc actual*, în Zafiu, Rodica, Camelia Ușurelu, Helga Bogdan Oprea (eds.), *Limba română: ipostaze ale variației lingvistice*. Actele celui de-al 10-lea Colocviu al Catedrei de limba română (București, 3-4 decembrie 2010), București: Editura Universitară din București, p.249-292.

Fornalczyk, A.D., 2010, *Translating anthroponyms as exemplified by selected works of English children's literature in their Polish version*, Lodz-Warszawa: SWSPiZ.

Huizinga, J., 2002, *Homo ludens. Încercare de determinare a elementului ludic al culturii*. Traducere din olandeză de H.R.Radian, cuvânt înainte de Gabriel Liiceanu, București: Editura Humanitas.

Kant, I., 1981, *Despre frumos și bine*, selecție prefată și note de Ion Ianoși, București: Editura Minerva.

Ioniță-Iancu Ileana, 2012, *Onomastica românească*, Pitești: Editura Paralela 45.

Iordan, I., 1983, *Dicționar al numelor de familie românești*, București: Editura Științifică și Enciclopedică.

Mic Dicționar Academic (MDA), 2010, București: Editura Univers Enciclopedic Gold.

Munteanu Siserman, M., *Limбай și context*,
www.usarb.md/limbaj_context/volumes/v1/art/munteanu%20siserman.pdf. (accesat 21 septembrie 2015)

Olariu, T., 2007, *Dimensiunea ludic-agonală a limbajului. Prolegomene la o abordare interacționistă a structurilor conversaționale*, Iași: Editura Universității Alexandru Ioan Cuza.

Propp, V. I., 1970, *Morfologia basmului*, traducere de Radu Nicolau, București: Editura Univers.

Șăineanu, Lazăr, 1925, *Dicționar universal al limbei române*, a cincea edițiune, Craiova: Editura „Scrișul Românesc”.

Vrabie, G., 1975, *Structura poetică a basmului*, București: Editura Academiei.